

otthonaiban: *A legyek ura* című regény, Taylor *Biológiai pokolgép* című műve, a *Hét évszázad magyar versei*, a *Magyar népballádák*, a *Műszaki Lexikon*, a *Természettudományi Lexikon*, a *Hangverseny kalauz* és a *Minerva Nagy Képes Enciklopédia*. A vizsgált 73 tétel közül egy sem akadt, amely ne lett volna meg legalább minden huszadik értelmiségi családban. Az alkalmazott családokban 6, a szakmunkás családokban 16, a segéd- és betanított munkás családokban 20, a mezőgazdasági fizikai dolgozó családokban 39 ilyen mű akadt. Mindebből kitűnik, hogy az „eredeti könyvfelhalmozódás” gazdasága viszonylagos. Ha tetszik eléggé szegény ez a gazdaság, ha tetszik, olyan alap, amelyről nekilendülhet a *fejlődés*, amelynek azonban feltételei vannak. Ezekkel, sajnos, a szerzők nemcsak a kelletténél, hanem a lehetségesnél is kevesebbet foglalkoztak. Gondolom, ők is egyetértenek velem abban, hogy a fejlődés nem csupán a legutóbbi időben egyre csökkenő *vásárlóerő* kérdése, hanem feltétele azoknak a *céloknak* alakulása is, amelyeket *emberi tényezőknak* szoktunk nevezni, amelyek nélkül a könyvgyűjtés számára sem igen alakulhat ki kedvező „klíma”. Bonyolítja a helyzetet az, hogy a hiányzó vagy nem elég súllyal jelenlevő cél-értékek eszköz-értékeinek egyike maga a könyvolvasás. A bűvös kör bezárulhat az olvasatlanul maradó, nem igen növekvő „könyvtemetőkkel”, és feloldódhat, ha az olyan célok érdekében mozgósítják, veszik le a polcokról a nagy helyzeti energiával rendelkező könyveket, amelyek az olvasónak és az olvasásnak is ösztönzői lehetnek.

KAMARÁS ISTVÁN

VÉLEMÉNYEK ÉS VITÁK A MŰVÉSZETI PÁRTOSSÁGRÓL*

Az 1945 és 1956 közötti évtizedben az irodalmi közélet nyilvános fórumain, valamint a folyóiratokban és napilapokban vissza-visszatérő téma volt a pártosság érvényesülésének megítélése az irodalmi és művészeti alkotásokban. Erre alkalmat legtöbbször az egyes művek: regények, novellák, képző- és zeneművészeti alkotások adtak; de volt, amikor elméleti-esztétikai megállapítás — mint például Lukács György „partizánelmélete” a „pártköltővel” kapcsolatban — szolgált alapul a különböző vélemények kifejtéséhez. Az 1960-as évektől „a marxista művészetelmélet e legvitatottabb tartalmú fogalma”

* *A művészeti pártosságról. Vélemények-viták.* Szerkesztette: Bojtár Endre és Szerdahelyi István.

problémáinak tisztázása a tudományos intézmények alkotó műhelyeiben zajlik; aminek egyik oka az, hogy a kritikai gyakorlatból szinte eltűnt e fogalomra való hivatkozás. A fogalom eredete, a „pártos irodalom elvének” kifejtése Lenin nevéhez fűződik. Jelentősége és szerepe a proletárhatalom évtizedeiben vált sorsdöntővé művészet és művészek számára, amikor a művelődéspolitikai gyakorlatában szerettek érvényt megvalósításának. A magyar szellemi életben is a Tanácsköztársaság idején és az 1940–50-es évek fordulóján, a szocialista társadalmi viszonyok megteremtéséért folytatott küzdelem éveiben került központi helyre a művészeti-irodalmi alkotó munkában a pártosság mibenléte és követelménye. A dogmatikus politikai vezetés az irodalompolitikában a voluntarista és szubjektivista elméletnek és gyakorlatnak engedett szabad utat; s ennek revízióját kell elvégeznie a mai marxista tudománynak. Az 1960–70-es években született tanulmányokból kapunk válogatást a Kossuth Kiadó „Vélemények – Viták”-sorozatának újabb kötetében.

Mire terjed ki a kutatók figyelme? Alapvetően az irodalmi-művészeti pártosság fogalmának tisztázására, s ami ehhez szükséges: a fogalom történetének áttekintésére. A másik fő téma: a hatalom birtokába jutott kommunista pártok kultúrpolitikai gyakorlatában hogyan érvényesült az elv, továbbá napjainkban a hazai politikai vezetés hogyan értelmezi a pártosság követelményét.

Lenin 1905-ös — *A párt szervezete és a pártos irodalom* című — cikkének (melynek keletkezéstörténetét Gránicz István elemzi a kötetben) történelmi érvényét vitatják a tudósok. Szerdahelyi István megállapítása az, hogy „mind Lenin szándéka, mind pedig a korabeli értelmezés szerint e cikk elsősorban a publicisztikáról, a politikai irodalomról szól”. (391–92.) Vele szemben Szigeti József — Lukács György pártosság-értelmezését bírálva — azt mondja, hogy „a pártosság lenini elve azt jelenti, hogy az új művészet a forradalmi munkáosztály harcaiban születik, s azzal együtt fejlődik”. (131.) Létét szükségyszerűnek tartja, mint olyan alkotói magatartást, mely „tudatos elkötelezettség a munkáosztály forradalmi pártjával, a kommunista párttal”. (135–36.) Köpeczi Béla szerint ugyanakkor „a pártosság nem a művész *közéleti állásfoglalását* jelenti, hanem *a mű mondanivalóját* határozza meg” s ezáltal „lesz a pártosság esztétikai kategória”. (205.) Zoltai Dénes — azt vallva, hogy a vitatott Lenin-cikkben „a publicisztikai tevékenység kritériumait” fogalmazta meg Lenin — a filozófus Lenin írásaiban találja meg a pártosság „olyan lenini koncepcióját”, melyben benne található „egy általános esztétikai törvényszerűség”. Lényege ennek az, hogy „az események minden megítélésében közvetlenül és nyíltan egy bizonyos meghatározott társadalmi csoport álláspontjára helyezkedjünk”. (222.) Ez valósult meg — írja — Gorkij művészetében.

A pártosság elvének művészeti alkotások értékelésénél történő figyelembevétele gondjairól többen írnak a kötetben. Szili József megállapítja, hogy „az esztétikai szférában olyan összefüggésrendszerek vannak, amelyekkel kapcsolatban értelmetlen az igazságra és a vele egyértelműnek tekintett pártosságra vonatkozó kérdésfelvetés”. Bojtár Endre ezt egy másik összefüggésben hangsúlyozza: „a pártosságnak még a legtágabb, általános elkötelezettségszerű értelmezése sem alkalmazható a nem autonóm művészet legnagyobb részére”. (260.) Összegezõ véleménye pedig az, hogy „a pártosság fogalmát az irodalomra alkalmazni nem érdemes, mert igen kicsi az irodalomnak azon köre, amit a fogalom bevilágíthat”. (262.) Bonyhai Gábor ugyancsak negatív álláspontot képvisel. A pártosság igénye az alkotóval és művével szemben merülhet csak fel, s nem terjed ki „a befogadás dimenziójára”, melynek jelentőségét egyre jobban hangsúlyozzák a tudományban. Ezt látszik igazolni Kamarás István olvasás-szociológiai tanulmánya az összeállításban.

A proletárhatalom gyakorlatában a pártosság fogalmának egy másik összetevője: a pártirányítás érvényesülése a művészeti életben került előtérbe. Illés László a szovjetállam 1920-as évekbeni kultúrpolitikájáról szóló összeállításában azt mutatja meg, hogy miként jutottak el a „proletárirodalom” szűk koncepciójától a „szocialista irodalom és a szocialista realista módszer” követelményének megfogalmazásáig. József Farkas a Magyar Tanácsköztársaság irodalompolitikájának nyitottságával dokumentálja, hogy nem szükségszerű a bezárkózó s elidegenítő magatartás a szocialista programmal porondra lépő párt részéről. Agárdi Péter ezt az igazságot az 1930-as években Magyarországon zajló szocialista elméleti-esztétikai viták ismertetésével bizonyítja. (Ez a Fejtő Ferenc művészetelméleti nézeteit elemző tanulmány közben önálló kötetben is megjelent.)

Napjaink: az elmúlt két évtized kultúrpolitikájáról — s benne az irodalmi és művészeti alkotások megítélése elvi szempontjairól — két kollektív állásfoglalás ad képet a kötetben. Az MSZMP Kulturális Elméleti Munkaközössége vitaanyaga a szocialista realizmusról és tanulmánya az irodalom és a művészetek hivatásáról társadalmunkban a pártosságot, mint a marxista—leninista világnézet aktív, cselekvő jelenlétét az alkotásban határozta meg. Érvényesítésének és megvalósulásának kultúrpolitikai és alkotói gyakorlatáról Pándi Pál számolt be NSZK- és NDK-beli érdeklődők előtt. A művészi szabadság belső és külső konfliktusok leküzdésének folyamatában valósul meg. A szocialista politika gyakorlatában „a politika és a művészet, a politikus és a művész partneri kapcsolatának kialakításáért kell tevékenykedni, ezeket a kapcsolatokat kell megszilárdítani” ahhoz, hogy érvényesülhessék „a szabadság igazsága s az igazi művészet szabadsága” — összegezte előadását Pándi Pál. Király István egy alkotói életút be-

mutatásával, Bölöni György pályájának elemzésével szemlélteti a pártos elkötelezettség személyes gondjait, problémáit. A megélt és átélt történelmi viharok tanulságát Bölöni a következőben összegezte élete alkonyán: „Vannak eszmények, melyek nem homályosulhatnak el, vannak hitek, melyek nem variálódhatnak, vannak igazságok, melyeket nem lehet talmi igazságokkal kicserélni.” (364.) Ennek az etikai konklúzióknak politikái és esztétikai elvekkel való ütközése nyomán született életműről mond figyelemre méltó igazságokat Király István.

Veres András szerint „a pártosság elsősorban *gyakorlati* kérdés, nem elméleti probléma”; s hogy „az elméleti 'megalapozás' igénye valójában a *folytonosság* kimutatásának kényszeréből következett”. (371.) Ezen az elvi alapon állva bírálja tanulmányában a Kulturális Elméleti Munkaközösség állásfoglalását és az annak alapján ténykedő kultúrpolitikát. Felhívja a figyelmet arra, hogy „a többi orientáló kategória” jelentősebb szerepet tölthet és töltsön be a művészeti és irodalmi alkotó munkában; s ezek jobban szolgálják az esztétikai értékek feltárását és tudatosítását. A kötet tanulmányainak szerzői nem is tértek ki a szocialista irodalom és művészet más elveinek megfogalmazása és problémáinak tisztázása feladata elől; s így nemcsak a pártosság bonyolult kérdéskörének tisztázásához járultak hozzá, hanem a marxista művészetelmélet egész érvrendszerét gazdagították.

A Kossuth Könyvkiadó Vélemények — Viták-sorozatának e kötete — az irodalom- és művészetelmélet más kérdéseit tárgyaló elődeivel — hasznos szolgálatot tesz az 1960-as évektől kibontakozó marxista elméleti és kutatómunka eredményeinek felmutatásával és hozzáférhetővé tételével, melyre különösen a felnövekvő új értelmiségi nemzedékeknek van szükségük. (Kossuth, 1983.)

M. PÁSZTOR JÓZSEF

BOJTÁR ENDRE: EGY KELET-EUROPÉER AZ IRODALOMELMÉLETBEN

Bojtár Endre munkája az utóbbi évek egyik legszínvonalasabb tanulmánykötete és talán legnagyobb szakmai könyvsikere a hazai irodalomtudomány területén.

A kötet a szerző 1971 és 1981 között megjelent írásaiból úgy ad gondosan megszerkesztett, jó válogatást, hogy a közreadott tanulmányok és esszék változatos tematikájuk és eltérő eredeti rendeltetésük ellenére egységes mondanivalójú, szépen felépített, izgalmas és gondolatébresztő művé állnak össze.